

UNA EPIDÈMIA DE FEBRE TIFOIDE A POLLENÇA (1911-1912). L'ESTAT HIGIENICOSANITARI DEL POBLE SEGONS FONTS INDIRECTES.

Anton PUJOL i BERTRAN

INTRODUCCIÓ

Mitjançant l'estudi de fonts qualitatives (una guia turística, un periòdic de l'època i les actes de la junta de sanitat) i fonts quantitatives (llibres de defuncions del Registre Civil) es pretén fer un estudi d'una epidèmia de tifoidees que es va produir a Pollença durant els anys 1911 i 1912, i de l'estat higiènic-sanitari del poble.

L'EPIDÈMIA DE FEBRE TIFOIDE DE 1911-1912

El 1912 es va publicar a París "Voyage a l'Île de Majorque" de Jules Leclercq. L'autor, amb una prosa detallista, ens explica el seu viatge per diversos indrets de l'illa i la seva arribada a Pollença: *Nosaltres vam arribar a Pollensa, a casa del Sr. Soller, a la fonda del mercat, enfront d'una font on les dones van a buscar aigua amb els seus cànirs carregats al maluc. L'alberg és tan brut com hom pot imaginar: l'escombra mai ha passat pels terres de pedra, infestats per legions de mosques. L'habitació on em van portar era lamentablement nua: l'única decoració que orna els seus murs blancs són les escopinades dels ocupants precedents. Hom es pot imaginar els refinaments culinaris que es poden trobar en aquesta fonda: el fat potatge d'arròs, la truita a l'oli ranci i la carn corretjosa fins a l'extrem que m'ha romput un queixal.*

Vaig llegir a l'editorial de "El Pollensín", un diari independent que es publicava a Pollença, del 3 de gener de 1912 –el mateix any de la publicació de la guia– una descripció que en el fons coincideix amb la que va fer Leclercq: *Nosotros que hace un año que luchamos ... de regenerar nuestra desmantelada administración favorecida por la ignorancia de nuestro pueblo, estando como estamos hace años, en pleno déficit municipal, y*

caminando hacia la miseria, labrando así la ruina de la que un tiempo fué Pollensa grande y vigorosa, emigrando nuestros jornaleros por no encontrar en su tierra lo que les pertenece: Trabajo y pan; y á tal punto hemos llegado –i aquí ve l'interès mèdic de la qüestió– que siguiendo las fiebres tifoideas, sin poner remedio al mal, veamos despoblado totalmente nuestro pintoresco y fructífero territorio, por temor de hacer de nuestros campos un verdadero cementerio de pollensines. ¿A tal abandono ha llegado la higiene? Después que un jornalero emigra porque en su tierra no encuentra sus necesidades, deja á su familia al abandono de nuestros gobernantes, rodeado del bacilo de Eberth.

Hoy se nos impone una nueva lucha contra el abandono de la higiene. Pollensa atraviesa un período crítico de fiebres infecciosas que diezman la población. Hay unas 200 familias atacadas de esta epidemia... Pollensa parece un cementerio, no se pasa un día sin que se vea un par de entierros...

Podem dir que el quadre que es relata és dantesc. Era important confirmar les dades de les febres tifoïdes i la seva mortalitat, així que he recorregut a l'estudi dels llibres de defuncions del Registre Civil de Pollença, tots ells en molt bon estat. El primer problema que m'he trobat ha estat el d'interpretar la causa de la mortalitat. Aquesta sempre s'anomena, però pot ser confusa. A part dels diagnòstics de febre tifoïde, tifus exantemàtic o alguna vegada febre de Malta, *fièvre biliosa tífica* o *pneumotifus*, he trobat diagnòstics com gastroenteritis infecciosa o ulcerosa, *intermitente perniciosa*, infecció i obstrucció intestinal, febre gàstrica; per la qual cosa he optat només per comptabilitzar com a tifoïdes els casos en què s'especifica clarament (febre tifoïde, tifus, etc.), encara que molts d'aquests altres "diagnòstics" molt probablement corresponen a aquesta malaltia. De totes maneres això no desvirtua el present treball, en tot cas podem dir que les xifres que dono de mortalitat a causa de les febres són minses. Per elaborar l'estudi i per poder fer les comparacions pertinents he agafat el període 1906 – 1918: els cinc anteriors a l'epidèmia i el primer posterior en què no surt cap mort per f. tifoïde (el 1918). En el quadre I es mostren desglossats per anys els casos de defuncions per febre tifoïde.

QUADRE I.

Defuncions per tifoïdes.

<u>1906</u>	<u>1907</u>	<u>1908</u>	<u>1909</u>	<u>1910</u>	<u>1911</u>	<u>1912</u>	<u>1913</u>	<u>1914</u>	<u>1915</u>	<u>1916</u>	<u>1917</u>	<u>1918</u>
0	0	0	0	0	14	22	2	1	3	1	1	0

QUADRE II. Mortalitat per tifoïdes desglossada per mesos. Període 1911-1917.

<u>Any</u>	<u>Gen.</u>	<u>Feb.</u>	<u>Mar</u>	<u>Abr.</u>	<u>Mai.</u>	<u>Jun.</u>	<u>Jul.</u>	<u>Ag.</u>	<u>Set.</u>	<u>Oct.</u>	<u>Nov.</u>	<u>Des.</u>
1911	1	0	0	0	0	1	0	2	0	2	3	4
1912	5	4	3	1	1	0	3	3	1	0	0	1
1913	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
1914	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1915	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
1916	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
1917	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0

El mateix periòdic "El Pollensí" ens confirma que durant l'any 1911 hi va haver 163 defuncions (comprovat al llibre de registre, que ens dona la mateixa xifra). El problema de la febre tifoïde va ser greu, motiu pel qual es va reunir la junta de sanitat i va acudir al poble un inspector de sanitat de la capital illenca, el Sr. López Comas.

Les xifres també ens confirmen aquest aspecte. En el quadre III¹ tenim les dades de població, de les quals agafem els 8.450 habitants que hi havia el 1910 per a poder calcular les corresponents taxes de mortalitat (quadre IV).

QUADRE III. Dades població

<u>Anys</u>	<u>Habitants</u>
1900	8.308
1910	8.450
1920	8.174

¹ MARCH, J.; SALAS, P.: "La mortalitat a Pollença a principis del segle XX" a *Estudis Balearics*, núm. 33 any 1989, pp. 83-89. Aquests autors fan un estudi en el que donen les dades de mortalitat per quinquennis i donen una classificació de les causes de defunció per malalties agudes i cròniques. Entre les primeres sobresurt l'elevat nombre d'infeccioses. Estudien d'una manera més completa l'epidèmia de grip del 18. D'aquest estudi, n'he extret les dades de població.

QUADRE IV. Taxes de mortalitat total

<u>Any</u>	<u>Defuncions</u>	<u>Taxa de mortalitat</u>
1906	173	20,47
1907	158	18,69
1908	144	17,04
1909	147	17,39
1910	173	20,47
1911	163	19,28
1912	167	19,76
1913	169	20,00
1914	144	17,04
1915	135	15,97
1916	113	13,37
1917	128	15,14
1918	234	27,69

Exclòs l'any 1918, en el qual hi va haver l'epidèmia de grip, observem que en el període del 1910 al 1913 es dona la taxa més alta (a l'any 10 s'igualava la taxa de l'any 1906). Dintre d'aquests anys, observem com l'epidèmia de febres tifoïdes comença el 1911 (catorze morts) i arriba al punt màxim el 1912 (vint-i-dos morts); de fet, l'hivern 1911-12 es quan se'n van produir més casos; hi va haver una revifada de la malaltia els mesos d'estiu del 1912 i en sorgeixen casos esporàdics en els anys següents, probablement deguts a portadors (quadre II).

L'augment de defuncions per les febres no té una clara incidència en la taxa de mortalitat segons aquestes xifres, però el fet és que en els anys esmentats apareixen les tifoïdes i en els altres anys no. També pot donar-se el cas que en els anys anteriors o a l'inici de l'epidèmia no s'enregistressin totes les morts, bé per desconeixement del diagnòstic o bé en un intent d'amagar l'epidèmia.

Observem, així, que el periòdic *El Pollensín* té raó, salvant el sensacionalisme, quant a l'epidèmia de tifoïdes. Al periòdic esmentat encara hi trobem més informació. Ens diu que hi havia 200 famílies infectades. Si suposem un índex de 5 habitants per llar i fem unes senzilles

operacions, obtenim que l'11,8% de les famílies pollencines tenien membres infectats. Entre els 11 i 30 anys és quan es produeix una major mortalitat (quadre V).

QUADRE V. Edat dels difunts

Edat	Nombre
0-5	2
6-10	5
11-20	19
21-30	11
31-40	5
41-50	0
51-60	1
+60	1

L'inspector de sanitat que cursà visita a Pollença va declarar que la causa de les febres tifoïdes era el fang que s'acumulava als pous del Verger i de les Heres, encara existents avui dia. L'editor del diari va més enllà i n'especifica les causes: *¿Cómo se adquiere? Respirando aire de los pudrideros que existen en Pollensa, pozos azules y cloacas que continuamente están emanando olores corruptos... En el patio de la Consistorial (l'ajuntament) ... donde se reunió la Junta de Sanidad, existe un excusado por cuyas bocas hace más de dos meses están arrojando porquería (MERDA)... En la calle Mayor... existe otro pozo azul ...; luego un sinnúmero de estercoleros... ¿Y de las aguas de nuestro acueducto agrietado... sin tubos conductores y todo lleno de agujeros, que pasa por debajo de pocilgas y estercoleros...*

És obvi que la principal causa de la febre tifoïde fou l'aigua contaminada. Hem d'afegir, a més, que *La Solana* passava per una part del poble, una s'iquia on s'abocava de tot. Només cal dir que per entrar a moltes cases s'havia de creuar per damunt d'aquest torrent putrefacte. He localitzat un llibre d'actes de la junta de sanitat que comença a l'any 1934 on es mostra que el problema va durar anys —les obres per cobrir *La Solana* van començar el 1927—. La junta de sanitat se'n feia ressò a l'any 1936 denunciant que encara no s'havien pogut acabar per falta de pressupost. Textualment diuen: *resultando que en distintas ocasiones esta misma junta ha tomado la iniciativa de que fueran continuadas las mismas (les obres) debido a que en las condiciones en que se halla el indicado cauce puede ser*

causa de enfermedades infecciosas y que los olores que desprenden molestan al vecindario. La canalització total de *La Solana*, el clavegueram i l'abastament d'aigua potable a les cases encara tardà uns anys en acabar-se.

Un altre problema afegit eren els animals (cabres, vaques i porcs) que convivia a les cases. La junta de sanitat també se'n fa ressò del problema i el 1936 resol fer un ban per a que els treguin de les cases.

A la fi, el mateix *El Pollensin* fa unes consideracions de com evitar el contagi. Comença preguntant-se *¿Cómo se evita?* i es contesta: *Este es sin duda el problema importante, ya que en Pollensa, esta Madre cariñosa, que se llama HIGIENE, está tan relegada al olvido... ¿Qué precauciones se toman para la desinfección de las ropas del enfermo? ¿Qué estufa de desinfección posee el Ayuntamiento? ¿Qué precauciones se toman para los que velan ó asisten á los enfermos, ya para ellos mismos, ya para evitar que sean medios de propagación? etc.*

CONCLUSIONS

Les fonts indirectes, com ara els periòdics, són una valuosa font per a seguir la pista a malalties i ens donen una visió més general —encara que a vegades exagerada— de la realitat, de fet és una visió més humana. Sense la seva informació no hagués pogut conèixer les precàries condicions higièniques i sanitàries del poble de Pollença.

Quan es poden contrastar les informacions de diferents fonts, augmenta la seva fiabilitat i ens acosten més a la realitat qualitativa, que no pas les fonts registrals, que si bé ens donen una informació quantitativa de primer ordre, són fredes i no ens mostren les causes més íntimes, primàries, d'una determinada causa de mortalitat. En el cas estudiat, sabem que Pollença va patir una epidèmia de febre tifoide i tots sabem que això es dona per contaminació de l'aigua i dels aliments. Per les xifres dels llibres de difunts sembla, fins i tot, que va ser només un petit problema, pel que és difícil imaginar el greu problema de la contaminació de les aigües. Vistes les explicacions del periòdic i el relat de Leclercq, confirmades anys després per la junta de sanitat del poble, ara ens podem imaginar perfectament el quadre.

Hem vist com els diagnòstics expressats al registre no són sempre clars, per exemple quan parla de *intermitente perniciosa*, *gastroenteritis ulcerosa* o

fiebre gástrica, el que es pot tractar d'un desconeixement de la malaltia o d'un intent d'encobrir-la.

Quant a Pollença, en els anys 1911-12 es produí una epidèmia de febre tifoide que causà diverses morts. Podem deduir que altres malalties infeccioses eren una causa de mortalitat elevada, degut al deficient estat higiènic del poble. Ja hem vist la quantitat de diagnòstics que surten als llibres de defuncions fent referència a infeccions, molts d'ells probablement es refereixen també a la febre tifoide.

FONTS

El Pollensín. Periòdic quincenal, any II. Pollença, 05.01.1912

LECLERCQ, J.: "Voyage a l'Île de Majorque". París, Plon-Nourrit et Cie. 1912.

Registre Civil de Pollença: Llibres de Defuncions,

nº. 34 (03.09.06 al 26.10.07)

nº. 35 (03.11.07 al 30.11.09)

nº. 36 (01.12.09 al 12.09.11)

nº. 37 (14.09.11 al 05.08.13)

nº. 38 (07.08.13 al 22.07.15)

nº. 39 (23.07.15 al 24.12.17)

nº. 40 (24.12.17 al 16.06.19)

Junta de Sanitat de Pollença. Llibre d'actes, 1934-1951